

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНОГО ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

У статті проаналізовано різні підходи вчених до визначення поняття “адаптація”, її видів, розкрито суть професійної адаптації студентів педагогічного вищого навчального закладу.

Ключові слова: адаптація, професійна адаптація, адаптованість.

На сучасному етапі система вищої професійної освіти відіграє все більшу роль у житті суспільства. Під професійною освітою розуміють результат професійного навчання і виховання, професійного становлення й розвитку особистості людини [4, с. 148]. При цьому однією з основних цілей професійної освіти є створення умов для оволодіння професійною діяльністю, отримання кваліфікації або в необхідних випадках – перекваліфікації для включення людини в суспільно корисну працю відповідно до її інтересів і здібностей. Причому для кожної окремої людини її професійна освіта має два аспекти: як засіб самореалізації, самовираження и самоствердження особистості, оскільки найбільшою мірою людина розкриває свої здібності у праці, і насамперед – професійній; як засіб стійкості, соціального самозахисту й адаптації людини в умовах ринкової економіки, як її власність, капітал, яким вона розпоряджається або розпоряджатиметься як суб’єкт на ринку праці [4].

Проблему адаптації вивчають у різних сферах діяльності людини: психолого-педагогічній (П. Анохін, Л. Кандибович, А. Мороз, І. Шалигіна та ін.), соціально-економічній (Т. Дичев, А. Налчаджян, Б. Турусбеков та ін.), медико-біологічній (І. Павлов, А. Ухтомський) тощо. Особливе місце у структурі видів адаптації посідає її професійна компонента, що розглядається в працях В. Ащепкова [1], М. Бабуцидзе, М. Будякіної, А. Маркової, А. Мороза. У більшості досліджень цей термін трактують як пристосування людини до нових для неї умов діяльності. В окремих – як специфічний етап загальнопрофесійного особистісного розвитку. Аналіз наукових праць дає підстави свідчити, що проблема визначення суті професійної адаптації залишається остаточно не вирішеною.

Мета статті – розкрити суть професійної адаптації студентів педагогічного вищого навчального закладу.

Проблема адаптації – одна з найфундаментальніших міждисциплінарних наукових проблем. Більшість авторів, розглядаючи проблему пристосування людини, обмежуються лише використанням терміна “адаптація”, хоча в сучасних наукових дослідженнях усе частіше розрізняють поняття “адаптація”, “адаптивність” та “адаптованість”. Так, А. Фурман трактує поняття “адаптація” як *процес* і *результат*. Водночас адаптацію як *процес*

позначає терміном “адаптивність”, а “оформленість психічних процесів” у вигляді станів і комплексів – як “адаптованість”. І. Каськов розглядає *адаптивність* як спроможність людини до адаптації, а *адаптаційні можливості* – як властивості, які цю спроможність забезпечують. У праці В. Петленка “адаптація” трактується як *процес* пристосування людини до змін навколишнього середовища; “адаптивність” – як *рівень здатності* до пристосування людини в складних умовах, а “адаптованість” визначається *фактичним* пристосуванням індивіда, результатом адаптації [4].

Залежно від того, у яких умовах і на основі яких механізмів здійснюється пристосування людини до середовища, виокремлюють такі види адаптації:

– фізіологічна – взаємодія різних систем і органів організму.

Підвидами фізіологічної адаптації є:

– сенсорна – зміна сензитивності до інтенсивності подразника, що діє на орган чуття. Вона може виявлятися також у різноманітних суб’єктивних ефектах і характеризується селективністю змін стосовно адаптувальної дії;

– біологічна – зміни в обміні речовин і функціях органів організму відповідно до життєвого значення дій [10].

У загальнобіологічному плані адаптація є системою механізмів, яка забезпечує пристосування живого організму до умов довкілля (І. Павлов, А. Ухтомський, П. Анохін), що змінюються.

Розрізняють також такі типи адаптації:

– психологічна – пристосування людини до умов, заданих на рівні психічних процесів, властивостей і станів;

– соціально-психологічна – пристосування індивіда до відносин у новому колективі.

Зміст терміна “адаптація” розкривають кілька допоміжних понять [8]:

– *адаптування* – сукупність процесів адаптації організму, розглядається під час їх здійснення;

– *адаптованість* – стан організму, що досягається в процесі успішного здійснення адаптації;

– *адаптивний цикл* – процеси в їх послідовності від початкового стану організму до завершального (тобто до стану адаптованості);

– *адаптивний ефект* – відмінності в стані організму до початку і після завершення процесів адаптації;

– *адаптивна ситуація* – момент взаємодії організму і середовища, який характеризується необхідністю адаптації;

– *резистентність* – міра адаптованості (стійкості) організму до конкретних умов життєдіяльності (середовища), які розкриваються як особливий фізіологічний і психічний стан індивіда.

Особливе місце серед видів адаптації посідає професійна адаптація, яка розробляється в працях В. Ащепкова, М. Бабуцидзе, М. Будякіної, А. Маркової, А. Мороза, А. Русалимової. М. Будякіна й А. Русалимова профадаптацію трактують як пристосування до умов праці. Співзвучним є

тлумачення цього поняття, яке дає Е. Зеєр, визначаючи професійну адаптацію як пристосування, звикання людини до вимог професії, засвоєння нею виробничо-технічних і соціальних норм поведінки, необхідних для виконання трудових функцій і до нових для неї умов праці [3].

Ширше розуміє це поняття А. Маркова, яка розглядає професійну адаптацію як пристосування людини до нових для неї умов праці. При цьому вчена підкреслює, що на динаміку профадаптації, окрім мотивації, впливають підготовленість до професії, професійні здібності [6].

Професійна адаптація означає оволодіння людиною ціннісними орієнтаціями в межах професії, усвідомлення мотивів і цілей у ній, зближення орієнтирів людини й професійної групи, входження в рольову структуру професійної групи. Професійна адаптація означає також прийняття для себе всіх компонентів професійної діяльності: її завдань, предмета, способів, засобів, результатів, умов у межах професії [6].

Професійну адаптацію зазвичай пов'язують з початковим етапом професійно-трудою діяльності людини. Проте фактично вона починається ще під час професійного навчання, коли не лише засвоюються знання, формуються вміння й навички, правила, норми поведінки, а й складається характерний для працівників цієї професії спосіб життя.

Вивчення особливостей професійної діяльності дає можливість, на думку Н. Ковальської, “не тільки обґрунтувати шляхи, методи й засоби вдосконалення діяльності, а й досліджувати фундаментальні явища психіки (формування суб'єкта праці, розвиток здібностей, механізми регуляції функціональних станів, прояву особистісних особливостей у трудовій поведінці тощо)” [10, с. 246].

В. Андросюк, Л. Казміренко, Я. Кондратьєв зазначають, що діяльність характеризується спрямованістю; наявністю специфічних цілей; особливостями об'єктів діяльності; конкретними методами й засобами досягнення мети; наявністю специфічних умов діяльності. Беручи участь спочатку в навчально-професійній, а потім і в професійній діяльності, людина не тільки здобуває адекватні уявлення про свою професію і про власні можливості, а й активно розвиває їх [9]. Формуючись як суб'єкт професійної діяльності і формуючи ставлення до себе як до діяча, вона розвивається як особистість.

Е. Зеєр [3] професійну діяльність трактує як соціально значущу діяльність, виконання якої потребує спеціальних знань, умінь і навичок, а також професійно зумовлених якостей особистості. Він зауважує, що залежно від змісту праці розрізняють різні види професійної діяльності. Співвідношення цих видів з вимогами, що висуваються до людини, утворюють професії.

Зауважимо, що зміст поняття професійної адаптації неможливо розглядати без аналізу дефініцій, які визначають якісні характеристики цього процесу. Так, К. Платонов наголошує, що професійна адаптація до нових умов діяльності здійснюється шляхом систематичного виконання діяльності, що ускладнюється [9]. На думку Л. Єгорової, адаптація є довготривалим проце-

сом, що є результатом цілеспрямованої діяльності вищого навчального закладу [9]. О. Мороз вважає адаптацію складним динамічним процесом повного засвоєння професії та оволодіння педагогічною майстерністю на основі сукупності раніше набутих і тих, що постійно поповнюються, знань [7]. І. Облес визначає професійну адаптацію як складний процес урегулювання і гармонізації взаємодії фахівця і професійного середовища, під час якого формуються професійні знання, вміння, професійні якості особистості.

Наведені вище положення дають підстави для висновку, що професійна адаптація студентів педагогічного вищого навчального закладу виявляється в їх пристосуванні та звиканні до характеру, режиму й умов праці, у певному рівні оволодінні фаховими знаннями, вміннями й навичками, у формуванні необхідних професійних якостей особистості, які потрібні для успішного оволодіння певною спеціальністю.

Висновки. Складність вивчення проблеми професійної адаптації зумовлена відсутністю єдності в інтерпретації цього поняття. Узагальнюючи різні підходи, процес адаптації розглядаємо як входження особистості в нове для неї предметне та соціальне середовище, становлення її як такої, що активно функціонує частини, об'єкта й суб'єкта відносин цього середовища. Подальші дослідження цієї проблеми можуть бути пов'язані з вивченням питань адаптації студентів до професійної діяльності в процесі організації педагогічних практик.

Список використаної літератури

1. Ащепков В.Т. Профессиональная адаптация преподавателей высшей школы: проблемы и перспективы : монография / В.Т. Ащепков. – 2-е изд., испр. и доп. – Ростов н/Д. : ИПК РГУ, 1997. – 143 с.
2. Дичев Т.Г. Методологические и социальные аспекты проблемы адаптации человека : автореф. дис. ... канд. филос. наук / Т.Г. Дичев. – М., 1973. – 21 с.
3. Зеер Э.Ф. Психология профессий : учеб. пособ. для студ. вузов / Э.Ф. Зеер. – 2-е изд., перераб., доп. – М. : Академический Проект ; Екатеринбург : Деловая книга, 2003. – 336 с.
4. Каганов А.Б. Народження спеціаліста: професійне становлення студента / А.Б. Каганов. – Мінськ : Видавництво БГУ, 1983. – 123 с.
5. Казак Б.Б. Профессиональная психологическая подготовка персонала исправительных учреждений : учеб. пособ. / Б.Б. Казак, А.И. Ушатиков. – 2-е изд., испр. – Рязань : Академия права и управления Федеральной службы исполнения наказаний, 2006. – 147 с.
6. Маркова А.К. Психология профессионализма / А.К. Маркова. – М. : Знание, 1996. – 308 с.
7. Мороз О.Г. Адаптация молодого учителя к условиям учебно-воспитательного процесса школы / О.Г. Мороз. – К. : КГПИ, 1985. – 51 с.
8. Німченко В.С. Професійна підготовка молоді / В.С. Німченко // Професійна адаптація молоді. – М., 1969. – 296 с.
9. Першина Л.А. Формування психологічної компетенції у студентів педагогічного коледжу : зб. наук. праць викладачів педагогічних коледжів / Л.А. Першина. – М., 2001. – 306 с.
10. Реан А.А. Психология адаптации личности. Анализ. Теория. Практика / А.А. Реан, А.Р. Кудашев, А.А. Баранов. – СПб. : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2006. – 479 с.

Стаття надійшла до редакції 26.02.2014.

Лученцова И.С. Особенности профессиональной адаптации студентов педагогического высшего учебного заведения

В статье представлены различные подходы ученых к определению понятия “адаптация”, ее видов, раскрыта сущность профессиональной адаптации студентов педагогического высшего учебного заведения.

Ключевые слова: адаптация, профессиональная адаптация, адаптованность.

Luchentzova I. The peculiarities of professional adaptation of students of pedagogical higher educational establishment

The article introduces different approaches to scientific definition of adaptation and its types. Professional adaptation attracts the attention of many researchers and traditionally treated as a process of interaction of a person and a professional environment, as an active device individuality to the conditions of life and activities. The concept of adaptation is universal in character, taking into account the common mechanism to ensure all. Researching the problems of adaptation should be guided by specific conceptual device and use the concept of “adaptation”, “adaptation”, “adaptability” as various aspects of the research of the problem. Adaptation to professional activities is a multidimensional and integrated process that has a significant impact on the efficiency of professional activity and the health and lifespan of an active period of life. Professional adaptation is defined as tiers, deterministic process of adaptation taking into account the physiological and psychological, behavioral, and social components. Professional adaptation is a unity of the interaction of the individual with the physical conditions of professional activity (psycho-physiological aspect), appropriate personal qualities with the requirements of the professional tasks (psychological aspect) and mutual influence of personality and social components of the professional environment (socio-psychological aspect). The capacity to adapt may be called one of the peculiarities of the individual human being shaped by the environment, an important part of which is an educational institution where the person spends one of the main periods of his life, formed as a professional and personality. In the course of the educational and professional activity of the student masters the professional competences with the aim of achieving the required professional level, he developed professionally important qualities, coming in line professional intentions personality and demands from the profession, i. e. there is adaptation to professional activities. Adaptation to professional activities is expressed in a certain level of mastering professional skills in the formation of certain vocational skills of the person, in the sustainable development of the positive attitude of the worker to his profession.

Key words: adaptation, professional adaptation, adaptability.